

FÚZFA BALÁZS

Fél évezred Gutenberg kényszerzubonyában

Aligha megkérdőjelezhető, hogy az emberi civilizáció egyik legjelentősebb feltalálója – s mellesleg egyik legsikeresebb üzletembere – a kultúrtörténetet radikálisan átíró Johannes Gutenberg volt. A cserélhető-szétszedhető betűkkel történő (könyv-)nyomatás fényes karrierje mintegy hatodfélszáz évig tartott. Ebből vagy ötven esztendő még a tapogatózásé, a bizonytalankodásé volt, aztán a találmány olyan szédítő karriert futott be, hogy már a kortársak is csak ide-oda kapkodták a fejüket a csodálkozástól (s olykor talán a rémülettől). A nagy Luther Márton például álmában sem gondolta volna, hogy a reformációt megalapozó eszméi olyan sebességgel árasztják el Európát, mint ahogyan az megtörtént ama bizonytalankodó első félszázad után.

Nem tévedhetünk nagyot akkor sem, ha megkockáztatjuk a kijelentést, hogy az információsokszorozás eme forradalma nagyobb jelentőségű volt a Neumann-galaxis 20–21. századi térnyerésénél is. Pedig utóbbiról vannak közvetlen tapasztalataink: nap mint nap tanúi vagyunk, ahogyan pillanatok alatt átalakul az életünk vagy annak egy-egy dimenziója – ám elképzelni sem tudjuk, mit jelenthetett a papíron történő, de akár végtelen mennyiségű többszörözés lehetősége az 1400-as, 1500-as években. Talán Karinthy hasonlata valamiképpen megvilágítja a lényegét: „Mert tévedtek a matematikusok – a semmitől az egyig hosszabb az út, mint egytől százezermillióig – körülbelül akkora az út, mint az élettől a halálig.”¹ (*Az egy és a semmi*) Azaz a „nincs”-ből „valami”-t létrehozni sokkal jelentősebb történés, mint a „van”-t megkétszerezni vagy megszázsorozni. A digitalizáció ez utóbbit tette, de „csupán” ennyit – és nem többet. (S persze „mellesleg” megtanított bennünket végtelen adathalmazokat struktúrákká rendezni – melyeket aztán előszeretettel termel újra exponenciális mennyiségben...).

Mondhatnánk akár tetszetősen: míg az egyik János teremtett (a Gutenberg nevezetű), addig a másik János „csak” rendszerezett (ama Neumann névre hallgató). Bár utóbbi azért elbeszélhetővé is tette a világegész a 0 és az 1 végtelen számú variációival... Kódolhatóvá varázsolta a kegyelmet és a szerelmet éppen úgy, mint *Az utolsó vacsorát* vagy az OSZK bibliográfiáit. Ám valóban így történt-e, pótolja-e a virtuális élmény a valóságó(sa)t? Egészen bizonyosan nem, hiszen ha így volna, akkor már régen nem gondolkodnánk egy könyvvel a kezünkben a karosszékünkben vagy az íróasztalunk mellett, olvasgatva és üldögélve, például a m(M?)indenségről – vagy épp a s(S?)emmiről –, hanem iPadjeinkkel felszerelve vacsoráig már meg is vál-

¹ KARINTHY Frigyes, *Az egy és a semmi. Matematikai értekezés* = K. F., *Címzavak a Nagy Enciklopédiához. Cikkek, vál. és szöveggond.* UNGVÁRI Tamás, Bp., Szépirodalmi, 1980, I, 128.

tanánk a világot. Ám mivel megváltani sem érdemes egyedül, ezért nem tudunk szabadulni a kényszertől, mely arra ösztökél bennünket, hogy olykor szemtől szemben is lássuk azokat, akikkel amúgy facebookolni szoktunk – azaz részt vegyünk például egy digitálisnemzedék-konferencián. (Nota bene: előbb „ismertük” egymást a Facebookon, mint a valóságban...? Vagy József Attilával együtt már jóval korábban beleszóttuk életünkbe a tudást a Másikról, minthogy az érzésnek nevet adott volna Mark Zuckerberg? Hisz ezt mondja költőnk a *Nem én kiáltok*ban, ötletet adva a Facebook atyjának, mint ahogyan Karinthy is ugyanezt tette a *Láncszemek*ben: „Hiába fürösztöd önmagadban, / csak másban moshatod meg arcodat”.)

De vajon miért is nevezhetjük ezt a fél évezredet „a gutenbergi kényszerzubbony évszázada”-nak? A válasz kettős, mint mindig e témával kapcsolatban, mert előnyöket és hátrányokat egyszerre sorjáz: a nyomtatás többszöröz, s ezzel a végtelen felé nyit utat, ám csak egyféle utat „engedélyez” a kíváncsiskodónak. Csupán önnönmagán keresztül vezethet az út ama végtelen felé. Ezzel szemben a digitalizáció a virtuális térben megszámlálhatatlan lehetőséget villant föl. És a döntés, hogy merre induljon, s aztán merre haladjon, a „járókelő” kezében van! Mondják persze erre a szkeptikusok: de hiszen ahhoz, hogy döntenünk tudjunk, előzetesen megszerzett, lineáris és elemi ismeretek szükségesek. Van ebben némi igazság, de mégsem pótolhatja semmi azt a szabadságot, melyet a „elágazó ösvények kertje” (Borges) nyújtani képes.

Eme digitális világ persze rettenetesen sérülékeny. A pillanat tört része alatt semmivé válhat évtizedek kutatási eredménye, millió terabájtos adatbázisok szűnhetnek meg egy apró mechanikai sérülés vagy anyagfáradás okán (ha nem vigyázunk kellőképpen). De nem így történt-e ez az új technológiák hajnalán valahányszor a civilizáció történetében? Hártyavékony betűhordozók vagy éppen elmozdíthatatlanul súlyosak – mint mondjuk Mózeséi – váltak áldozataivá természeti vagy emberek okozta kataklizmáknak. Búslakodnunk felesleges, aligha történhet ez másképp bármikor is a jövőben – ennyit már réges-rég meg kellett volna tanulnunk a civilizáció történetéből...

Mert egyébként bízunk abban, hogy amiképpen a tartósnak szánt könyvek köré kemény borítokat hajtogatott, a könyvtárak köré pedig falakat épített az emberiség, úgy lesz egyre inkább képes majd arra a jövőben, hogy ne csak a gyorsaság és a mennyiség csábításának engedjen, hanem sérülékeny ismerettárait megvédje az idő vagy a természet – mindezeket a cseljabinszki meteorkatasztrófa harmadnapján írom –, netán a saját pusztító hajlamaitól. Jómagam nem féltém az emberiséget, mert a látszattal ellentétben mindig is tudta, hogy az örök dolgok a háromszög területe kiszámításának alapképletével és a hexameterrel kezdődnek, tudta, hogy a teremtés a s(S?)emmi és a m(M?)inden között, valahol félúton rejtőzik. Azaz a digitális kor éppen úgy simul majd bele a nagy emberiségtörténeti narratívába, mint bármelyik másik korszak tette azt korábban. Nincs benne semmi különös, csupán szerszámot cseréltünk, és kaptunk egy esélyt a kényszerzubbony levetésére. Hogy okosan gazdálkodunk-e a szabadsággal, az pedig már csak rajtunk múlik. Ha nemcsak elolvastuk az elmúlt hatodfélszáz évben Cervantest, Dantét, Shakespeare-t, hanem meg is értettük őket Dosztojevszkij Nagy Inkvizitorával és a *Sorstalansággal*

együtt, ha nemcsak megnéztük, hanem látva láttuk is az *Ádám teremtését*, az *Andrej Rubljovot* és a *Szegénylegényeket*, s hallottuk a betűk mögötti csöndet, láttuk a képzeletünk képernyőjére nagyított ábécéket, megértettük Arany János és Ottlik Géza hallgatását, s ha mindezeket vissza tudjuk fordítani egy betű- és szónyelv előtti és utáni kultúra jelrendszereibe, melyek segítségével legvégül mégiscsak önmagunkhoz juthatunk közelebb, akkor talán mondhatjuk majd, hogy „Ágyó, Gutenberg!”

Soroljam a nyolchónapos gyerekeket a YouTube-ról, akik tökéletesen bánnak az iPaddel, az óvodásokat, akik megtaníjták sms-ezni a nagyszüleiket, soroljam mindazokat a tanítványaimat, akik magyar és könyvtár szakosként kérdezik tőlem az egyetemen, értetlenkedve valamely „házi feladat”-ok felett: „Hát a Tanár Úr azt hiszi, hogy mi még olvasunk papír-folyóiratokat?”

Ha majd a Magyar Tudományos Akadémia hajlandó lesz tudomásul venni, hogy az emberi szellem tudományos minőségének fokmérője nem csak a papír lehet, ha majd a magyar egyetemeken és középiskolákban is lehet osztályozni a *Google* és *MaGoogle*-os keresési eredményeket, ha majd a magyar irodalomtanítást nem akarja senki Gutenberg egyre szorítóbb zubbonyába visszakényszeríteni, akkor talán a magyar pedagógia és oktatásügy egén is megmutatkozik majd egy kicsinyke remény. Remény a szabadságra, remény a kreativitásra, remény a párbeszédre, remény az önzéstől, a Herbarttól, a korlátozó szabályozásoktól való megszabadulásra.

A digitalizáció adta lehetőségek végtelenek – szó szerint és hangsúlyosan azok. Sok a veszteség, gyors az amortizáció, de mint minden, ez a kulturális beszédmód és jelrendszer is kitermeli majd maradandó értékeit, s elhullajtja mindazt, ami talmi. Reménykedjünk benne, hogy jobb határfokkal teszi ezt, mint a korábbiak tették. Kétségtelen ugyanis, hogy ezzel a motivációval született meg.

Valóban katartikus a kor, amelyben élünk. Gigászi erővel teremődik egy új civilizáció – s aligha fordult még elő az emberiség történetében, hogy ezt a szüléstszületést végig tudta nézni egyetlen generáció. Ma pedig erről van szó. Olyannyira, hogy a nagymamáikat facebookolni tanító tinédzserek a mindennapok szokásrendjéhez tartoznak immár. Azaz jelentős részben megfordult a kultúraátadás folyamata. A jövő adja a kilincset a múltnak és a mának, s nem fordítva, mint megszokhattuk az évszázadok során. Becsüljük hát meg ezt a kezdet, mert ha nem is tudja olyan pontosan, mint az előző generációké (?), hogy mit és hogyan szeretne tenni, gesztusai eredetibbek és rokonszenvesebbek – s talán barátságosabbak is –, mint a mi sokszor gyűlölködő, meg nem értő, hangosan gesztikuláló kezünk gesztusai voltak.

Az irodalmi művek ma – szinte kivétel nélkül – számítógépen születnek. Anyakönyvi kivonatunkat, személyi igazolványunkat, lakcím-, TAJ- és adókártyánkat, továbbá persze útleveleinket s természetesen gyászjelentésünket is gép írja meg. Dolgozatainkat, kérvényeinket és ünnepi beszédeinket szintén számítógépen írjuk. Gyermeünk gügyögő arcát, majd első szárnycsapásait digitális memóriába írjuk bele – amelyet korábban szép metaforával „fényképezés”-nek neveztek... Minden napi kommunikációnk 70–90%-át gépen, géppel „bonyolítjuk”.

Talán meg kéne próbálkoznunk azzal, hogy a magyar oktatási rendszert végre erre a pályára állítsuk át. Talán érdemes volna politikától független konszenzussal arra

a következtetésre jutnunk, hogy a jövő nemzedékeknek mégiscsak az volna a jobb, ha értenék a körülöttük lévő világot. Ha eligazodnának annak útjelzői között. Ha nemcsak az ábécé betűit beszélnek, hanem a szóközüket is értenék. A digitális kultúra ugyanis mindenekeüött erről szól, a virtualitás ezt jelenti: a jelzőkarók, azaz a betűk, a szavak nélküli világérzékelés esélyét adja vissza az embernek. A zubbony nélküiség örömeüél pedig aligha van felemelőbb érzés ezen a Földön.